

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.38>

ЗАГРОЗИ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сакалюк Д.В.,

*здобувач третього рівня вищої освіти,
Державний податковий університет (м. Ірпінь),*

ORCID: 0009-0003-9722-996X

e-mail: sd-01@ukr.net

Сакалюк Д.В. Загрози стійкості фінансової безпеки держави.

У статті розглянуто і звернено увагу на питання та проблеми, що пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки держави, особливу увагу приділено різного роду загрозам стійкості фінансової безпеки держави в сучасних умовах економічних та політичних викликів. Зазначено, що фінансова безпека є складовою національної безпеки, одним з найважливіших складників економічної безпеки, і що така безпека є гарантом економічного розвитку та стійкості країни, забезпечує суверенітет і цілісність всієї країни, а також достойний рівень життя її громадян. Наведено характеристики внутрішнім і зовнішнім загрозам, що впливають на стійкість фінансової безпеки держави. Звернено увагу на необхідності вчасного виявлення та попередження загроз, що впливають на стійкість фінансової безпеки держави.

Визначено загрози фінансовій безпеці держави, зокрема такі як: недотримання принципу верховенства права; недосконалість державного управління при забезпеченні фінансової безпеки; неефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів; непродумана грошово-кредитна політика держави; неефективність податкової системи; корумпованість державних органів та тиск на бізнес; надмірний дефіцит Державного бюджету; «тіньова» економіка; зростання зовнішньої заборгованості; відтік людського капіталу та демографічна криза; нераціональне використання іноземних кредитів та фінансової допомоги.

Зроблено посилання на трактування відомих науковців України щодо визначення фінансової безпеки держави та загроз такій безпеці.

Приділено увагу актуальності питання загроз стійкості фінансової безпеки держави в сучасний умовах, а саме в глобальних викликів, економічної невизначеності та військових конфліктів.

Перелічено явища і чинники, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері.

Окремо приділено увагу таким загрозам стійкості фінансової безпеки держави як питання верховенства права та людського капіталу. Наведені статистичні дані щодо виїзду громадян за кордон.

Запропоновано основні рекомендації та шляхи забезпечення фінансової безпеки в теперішніх умовах, враховуючи актуальні загрози стійкості фінансовій безпеці.

Ключові слова: загрози фінансовій безпеці, фінансова безпека, верховенство права, демократія, фінансова діяльність, людський капітал, євроінтеграція, оптимізація, суверенітет.

Sakaliuk D.V. Threats to the stability of the state's financial security.

The article examines and draws attention to the issues and problems related to ensuring the financial security of the State, and pays attention to various threats to the stability of the financial security of the State in the current conditions of economic and political challenges. It is noted that financial security is a component of national security, one of the most important components of economic security, and that such security is a guarantee of economic development and sustainability of the country, ensures the sovereignty and integrity of the entire country, as well as a decent standard of living for its citizens. The author characterizes the internal and external threats that affect the sustainability of the financial security of the State. Attention is drawn to the need for timely detection and prevention of threats affecting the sustainability of the financial security of the State.

Threats to the financial security of the state have been identified, including: non-compliance with the principle of the rule of law; imperfection of public administration in ensuring financial security; inefficiency of the system of control over the expenditure of budget funds; ill-considered monetary and credit policy of the state; inefficiency of the tax system; corruption of state bodies and pressure on business; excessive deficit of the State Budget; «shadow» economy; growth of external debt; outflow of human capital and demographic crisis; irrational use of foreign loans and financial assistance.

Reference is made to the interpretations of well-known Ukrainian scientists regarding the definition of the financial security of the state and threats to such security.

Attention is paid to the relevance of the issue of threats to the stability of the financial security of the state in modern conditions, namely in global challenges, economic uncertainty and military conflicts.

Phenomena and factors that can lead to the creation of external threats to national security in the financial sphere are listed.

Special attention is paid to such threats to the sustainability of the state's financial security as the rule of law and human capital. Statistical data on the departure of citizens abroad are provided.

The main recommendations and ways to ensure financial security in the current conditions are proposed, taking into account the current threats to the sustainability of financial security.

Key words: threats to financial security, financial security, rule of law, democracy, financial activity, human capital, European integration, optimization, sovereignty.

Постановка проблеми. В умовах стрімких та непередбачуваних глобальних змін, як політичних так і економічних, в умовах воєнного стану в Україні, фінансова безпека держави є вразливою до різного роду загроз, що надходять як ззовні так і зсередини країни. Самою вагомою загрозою фінансовій безпеці на сьогоднішній день є повномасштабне вторгнення росії в Україну, що тягне за собою важкі наслідки і для фінансового сектору. В боротьбі з росією, Україна намагається відстояти демократичні принципи, європейські цінності і можливість залишатись незалежною, правовою державою зі стабільною економікою. Від того, яким чином будуть захищені політичні та економічні інститути в державі від різного роду загроз, залежить економічний розвиток держави, який є важливим в збереженні та розвитку України, як незалежної демократичної держави.

Як показує історія та досвід інших країн, від впливу економічних та політичних інститутів на діяльність держави залежить економічний розвиток чи занепад такої держави. Забезпечення фінансової безпеки держави є одним з пріоритетних завдань народу та влади України, оскільки це дає змогу забезпечувати належний рівень життя громадян, змогу фінансувати діяльність держави (як приватного так і державного сектору), в тому числі, і заходи, що спрямовані на оборону держави.

Очевидно, що без попередження загроз фінансовій безпеці, держава не зможе виконувати належним чином свої функції, в тому числі і пов'язані з обороною, та не зможе розвиватись, тому дане питання є гострим та актуальним.

Мета статті. Дослідження сфокусоване на питаннях впливу зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави, попередження цих загроз та способів боротьби з ними, вдосконалення та важливості правового регулювання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах сьогодення, а саме, під час євроінтеграційних процесів в Україні, воєнного стану, глобальних викликів, економічної невизначеності та військових конфліктів.

Стан опрацювання проблематики. Питанням фінансової безпеки держави та загроз цій безпеці, було приділено та приділяється багато досліджень науковців. Зокрема, можна виділити праці Білоуса В.Т., Варналій З.С., Лютий І.О., Борінець С.Я., Марченко О.М., Пушак Я.Я., Ревак І.О. та інших. Однак, враховуючи стрімкі політичні та економічні зміни, євроінтеграційні процеси України та перебування країни у воєнному стані, питання загроз фінансовій безпеці держави потребує постійного дослідження задля досягнення економічної та фінансової стабільності навіть в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека є складовою національної безпеки, одним з найважливіших складників економічної безпеки, така безпека є гарантом економічного розвитку та стійкості країни, що забезпечує суверенітет і цілісність всієї країни, а також достойний рівень життя її громадян. Вона включає захист бюджету, банківської системи, грошово-кредитної політики, фінансового ринку, державного боргу. Стійкість фінансової системи забезпечує інвестиційну привабливість держави, її платоспроможність та здатність виконувати зобов'язання перед громадянами та партнерами.

Як зазначає відомий український науковець, економіст Варналій З.С., фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий рівень бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує її спроможність ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни з метою забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань [1].

Вартим уваги є трактування Барановського О.І., який зазначав, що під фінансовою безпекою слід розуміти «рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, суспільства, міждержавних утворень фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань» [2].

Економічні та політичні реалії сьогодення доводять, що має місце значне посилення впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на рівень фінансової безпеки держави. На сьогоднішній день, самою більшою загрозою фінансовій безпеці України є повномасштабне вторгнення росії в Україну, що тягне за собою вкрай важкі негативні наслідки і для фінансової системи.

Вчасне виявлення та попередження загроз фінансовій безпеці держави, можна назвати одним з найбільш важливих факторів стійкості фінансової безпеки України, адже в разі незабезпечення фінансової безпеки, Україна не зможе функціонувати як самостійна держава.

Наслідки пандемії COVID-19, вторгнення росії в Україну, зростання фінансової та політичної нестабільності в світі та внутрішні процеси, що відбуваються в Україні, говорять про те, що змінюються і індикатори загроз стійкості фінансовій безпеці України.

«Завданнями держави є виявлення загроз, вимірювання рівня їх небезпеки, реалізація адекватних заходів щодо упередження та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу» [3].

Під загрозою фінансовій безпеці держави слід розуміти реальні та потенційно можливі явища і чинники, що можуть перешкодити реалізації пріоритетних національних інтересів України у фінансовій сфері, призвести до неефективності функціонування фінансової системи [4].

Варналії З.С. зазначає, що «загрози фінансовій безпеці України – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у фінансовій сфері» [1].

Автор класифікує загрози фінансовій безпеці за рядом ознак:

1. За місцем виникнення: зовнішні та внутрішні.
2. За характером спрямування: прямі і непрямі.
3. За ступенем суб'єктивного сприйняття: завищене або занижене уявлення про загрозу; адекватне уявлення про загрозу.
4. За причинами появи: стихійні і навмисні.
5. За рівнем сформованості: потенційні і реальні.
6. За ймовірністю виникнення: вірогідні і випадкові (ймовірні (прим. автора)).
7. За просторовою ознакою: особисті, місцеві, локальні, регіональні, міжрегіональні, державні, міжнародні.
8. За структурою впливу: системні, структурні, елементні.
9. За характером перебігу: перманентні, дискретні, спорадичні.
10. За значенням: допустимі і неприпустимі.
11. За характером: природні, антропогенні, соціальні.
12. За повторюваністю вчинення: повторювані і затяжні.
13. За масштабами можливих наслідків: глобальні, регіональні, національні, субрегіональні [1].

Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р, що є чинною на сьогоднішній день, виділяє явища і чинники, що можуть призвести до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері [5].

Так, згідно цієї Концепції до явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері належать: обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків; значна залежність від експортно-імпортової діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій; значна залежність від зовнішніх кредиторів; вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать: нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон; відплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; тінізація економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

На сьогоднішній день з урахуванням сучасних реалій, додатково можна виділити і інші явища і чинники, що можуть призвести до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері.

Безумовно, як зазначалось, самим основним та суттєвим, що створює зовнішні загрози безпеці у фінансовій сфері є війна росії проти України; також можна вказати і глобальні економічні та політичні зміни в світі, загроза підриву усталеного світового порядку; нестабільність світових фінансових ринків; залежність держави від зовнішнього фінансування, що певною мірою призводить до

втрати суверенітету в економічних рішеннях; високий рівень зовнішньої фінансової підтримки, яка є одночасно і допомогою, і ризиком; питання кібербезпеки та появи штучного інтелекту.

Із основних чинників, що створюють внутрішні загрози безпеці у фінансовій сфері є демографічне питання та відтік людського капіталу за кордон; питання, пов'язані з верховенством права; соціальна напруга та низький рівень життя громадян; проблеми з дотриманням прав громадян; рівень корупції у сфері публічних фінансів; інфляційні процеси; політична нестабільність.

Якщо говорити про шляхи забезпечення фінансової безпеки в теперішніх умовах, враховуючи актуальні загрози стійкості фінансовій безпеці, то можна виділити зокрема наступні: прозоре управління державними фінансами; підвищення фінансової грамотності та культури населення; реформування податкової системи, зменшення тіньової економіки; оптимізація банківського нагляду та захисту прав вкладників; інтеграція з міжнародними фінансовими інститутами. Також, з метою забезпечення фінансової безпеки в сучасних умовах, держава повинна фокусуватись на активах, що знаходяться під її власним контролем і оптимізувати використання таких активів, приділяти увагу дотримання принципу верховенства права та якісному завершенню судової реформи, створювати та підтримувати сприятливий інвестиційний клімат та умови ведення бізнесу, приділяти увагу такому актуальному питанню як збереження людського капіталу.

На питанні людського капіталу варто зупинитись окремо, оскільки він є вкрай важливим чинником в забезпеченні фінансової безпеки держави. Нестача кваліфікованих кадрів в різних сферах вже стає проблемою для України. Як відомо, значна кількість громадян виїхали і продовжує виїжджати за кордон, що негативно впливає, в тому числі і на функціонування фінансового ринку.

Згідно даних Агентства ООН у справах біженців станом на початок 2025 року, тимчасовий захист у країнах Європи мали більше шести мільйонів українців та майже шістьсот тисяч поза межами Європи [6]. Загалом близько 3 млн громадян не повернулося за 3 роки повномасштабної війни, за офіційними даними Держприкордонслужби. Це майже стільки ж, як за 11 років, що передували повномасштабному вторгненню — тобто з 2011 по 2021 рік (3.3 млн) [7].

Отже, очевидно, що важливим для стійкості фінансової безпеки України є її людський капітал, а саме, наявність достатньої кількості кваліфікованих кадрів в різних сферах. Відплив людського капіталу за кордон продовжується, що вже стає відчутною проблемою для України, в тому числі і в економічному сенсі. Таку проблему можна віднести до загроз фінансовій стійкості фінансовій безпеці держави. Потрібно зазначити, що і для повоєнного періоду людський капітал буде основою для розбудови економіки країни.

Для вирішення цієї проблеми, держава повинна вже зараз докладати значних зусиль задля створення умов, що будуть сприяти і мотивувати громадян залишатись в Україні і повертатись з-за кордону. Звісно, основною причиною виїзду громадян за кордон є війна та її наслідки, але окрім цього є і ряд внутрішніх питань, що сприяють залишенню України громадянами.

Як вже зазначалось, одним з пріоритетних завдань для держави є вирішення питання верховенства права, питання захисту прав громадян, прозорості судової влади, створення комфортних умов для ведення бізнесу, що зміцнить інвестиційний клімат та створить робочі місця, забезпечення відповідного рівня освіти і охорони здоров'я. Врахування та реалізація зазначених чинників буде мати ланцюгову реакцію та позитивно вплине й на забезпечення стійкості фінансової безпеки держави.

Що ж до важливості верховенства права в забезпеченні фінансової безпеки держави, то слід зазначити і наступне. Основи демократії, її головні інститути, умови її утвердження і функціонування визначаються, як правило, в основних Законах держави. Відповідно до ст. 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права [8].

Верховенство права зазвичай розуміється як принцип, що передбачає панування права у життєдіяльності всього громадянського суспільства і функціонуванні правової держави. Тобто саме принцип верховенства права в Україні має визначати умови життєдіяльності країни загалом, зокрема порядок створення, існування і функціонування державних органів і громадських організацій, порядок взаємодії різних суб'єктів між собою.

Вартим уваги щодо питань верховенства права є вислови Генерального Аторнея лорда Гермер 14 жовтня 2024 року у своїй промові під назвою «Верховенство права в епоху популізму». Зокрема він зазначав: «Я наполягаю на тому, що зараз саме той момент, коли ми повинні підтвердити: верховенство права, як на національному, так і на міжнародному рівні, є необхідною передумовою для утвердження демократичних цінностей. Воно забезпечує основу для політичного та економічного процвітання»; «демократія, на моє переконання, нерозривно пов'язана з верховенством права в його справжньому розумінні»; «Історія, яку ми повинні розповісти, – це історія про те, як верховенство права впливає на економічне зростання, робочі місця та добробут людей. Держави, які підривають або вибірково застосовують ці цінності, відлякують інвесторів» [9].

Не можна сказати, що фактично Україна на сьогоднішній день сформована, як правова та демократична держава, в якій народ є дійсним і єдиним джерелом влади і саме держава, в першу чергу, забезпечує високий, або хоча б достатній рівень життя населенню. Негативно на формування України, як правової держави, впливає і російська збройна агресія, яка «сковує» та не дає нашій країні вільно і швидко розвиватись в правовому, економічному, фінансовому, освітньому та інших напрямках. Це, в свою чергу, гальмує і процес євроінтеграції України. Важливим викликом для країни є збереження України, як незалежної правової та демократичної держави. Це важливо як в силу цінностей українського народу, так і тому, що принцип верховенства права є одним із основних критеріїв на шляху до членства ЄС та НАТО.

Отже, враховуючи зазначене, задля збереження демократії та економічного зростання держави, дотримання принципу верховенства права є вкрай важливим та необхідним, навіть в умовах воєнного стану в якому перебуває Україна.

Висновки. Фінансова безпека держави в сучасних умовах є динамічною категорією, яка потребує постійного моніторингу, адаптації до нових загроз та ефективної державної політики. В край нестабільних умовах в Україні, що в першу чергу пов'язані з жажливими воєнними діями, а також, враховуючи стрімкі зміни в світовій політиці та економіці, важко оцінити, спрогнозувати та попередити всі загрози стійкості фінансовій безпеці держави. Органи державної влади та міжнародні партнери України в таких умовах мають оперативно вживати якісних трансформаційних та інноваційних заходів, що будуть зміцнювати фінансову безпеку держави. Необхідно періодично оновлювати нормативно-правову базу, яка б сприяла швидшому реагуванню системи фінансової безпеки держави на актуальні загрози стійкості фінансовій безпеці, розробляти та впроваджувати дієві практичні заходи націлені на ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Ці всі заходи повинні відбуватись з дотриманням принципу верховенства права та інших принципів Європейського Союзу.

Успішна протидія загрозам стійкості фінансової безпеки можлива за умов консолідації та об'єднання суспільства, політичної волі та професійного управління економічним блоком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. – Київ, Знання України, 2020 р. – 423 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: КНТЕУ, 2004. 759 с.
3. Фінанси: підручник / І.О. Лютий, С.Я. Борінець, З.С. Варналій та ін.: за ред. І.О. Лютого. Київ: Ліра-К, 2017. 720 с.
4. Марченко О.М., Пушак Я.Я., Ревак І.О. Фінансова безпека держави: навч. посібник. Львів, 2020. 356 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.
6. Ukraine Refugee Situation. UNHCR collation of statistics made available by the authorities. 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
7. Опендатабот. Аналітика. Перетини кордону. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-emigration-trend-2024>.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.
9. Лекція імені Бінгема з верховенства права, 2024. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/news/1233/lektsiia-imeni-binhema-z-verkhovenstva-prava-?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4NJoRiabwxHpj44LTUoENn9x7eH2SANC8KIU8Go5js9vrYOjpro_mpOLUSbA_aem_Y6QPmeU34ho2fEEEnJmlB9A.